

Forskydning af arkitektoniske kulturarvsværdier

Af cand.arch., ph.d. Sonja Marie Overgaard

Når en fredet eller bevaringsværdig bygning restaureres eller konverteres, må de værdier, som bygningen rummer, vel forandres?

Det spørgsmål skal søges besvaret i artiklen, som er skrevet på baggrund af ph.d.-afhandlingen „Værdiforskydninger i arkitektonisk kulturarv – Herregårdenes avlsbygninger, udviklingsbetingede ombygninger og arkitektoniske kulturarvsværdier“ fra 2013. Artiklen er en kort præsentation af afhandlingens resultater, en såkaldt „værdiforskydningsmodel“. Den er et bud på, hvordan vi kan formidle den forandring, som de arkitektoniske kulturarvsværdier undergår, når bygninger forandres, hvad enten der er tale om en nænsom restaurering eller en omfattende konvertering. Formidlingen af værdiernes forskydning er henvendt til både bygherre og de involverede rådgivere i processen med at omdanne de eksisterende bygninger.

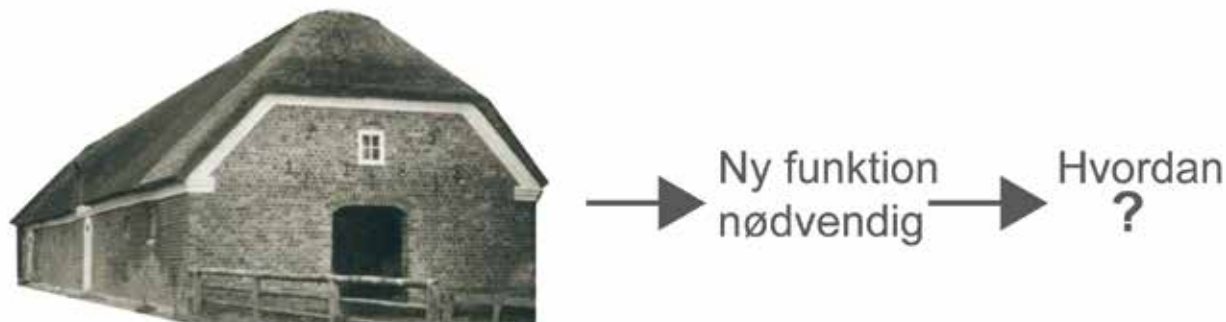
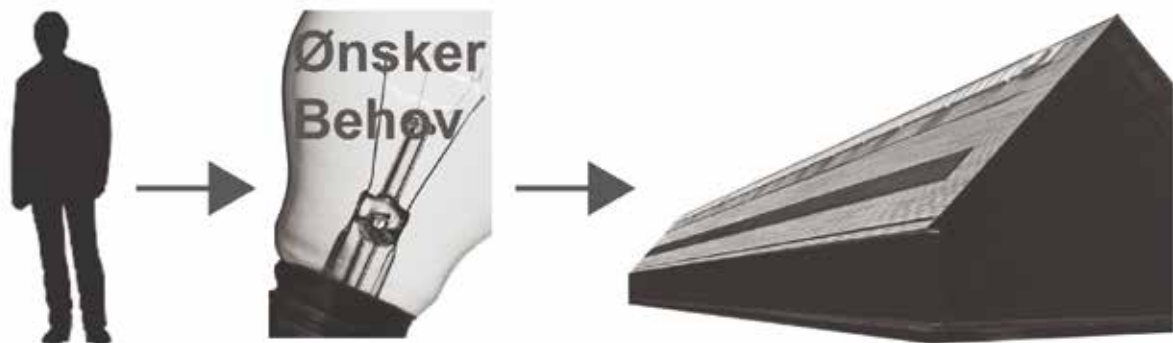
Herregårdenes avlsbygninger som potentiale

På landsplan er der i alt udpeget cirka 9.000 fredede og cirka 300.000 bevaringsværdige bygninger.²

Nørre Vosborgs nordlade i 2007, mens den blev konverteret fra lade til udstillingsbygning og festsal. Foto: Sonja Marie Overgaard.

En stor del af de udpegede bygninger er beliggende i de cirka 730 herregårdsanlæg, der ligger fordelt over det meste af landet.³ Det skønnes, at cirka 50 % af de oprindelige avlsbygninger på herregårdene er fredede eller bevaringsværdige, og de udgør således formelt set en del af den danske kulturarv.⁴

Ved frembringelse af ny bygningsmasse er det som oftest bygherrens ønsker og behov, der ligger til grund for den nye bygningens form og funktion. Fremgangsmåden ved konvertering af eksisterende bygninger adskiller sig derfra ved, at de eksisterende rammer både kan sætte nogle begrænsninger, men samtidig kan rumme et potentiale. Fredede og bevaringsværdige bygninger er på forhånd defineret som værdifulde i højere eller mindre grad. Her er det væsentligt at finde frem til bygningens potentiale for at indpasse den mest optimale funktion og derved at bringe de arkitektoniske kulturarvsværdier videre. Da cirka 60 % af al byggeaktivitet består af om- og tilbygninger til eksisterende strukturer og bygninger,⁵ er det nødvendigt med redskaber til at klare den udfordring, der ligger i at tilpasse de nye funktioner til de eksisterende bygninger.

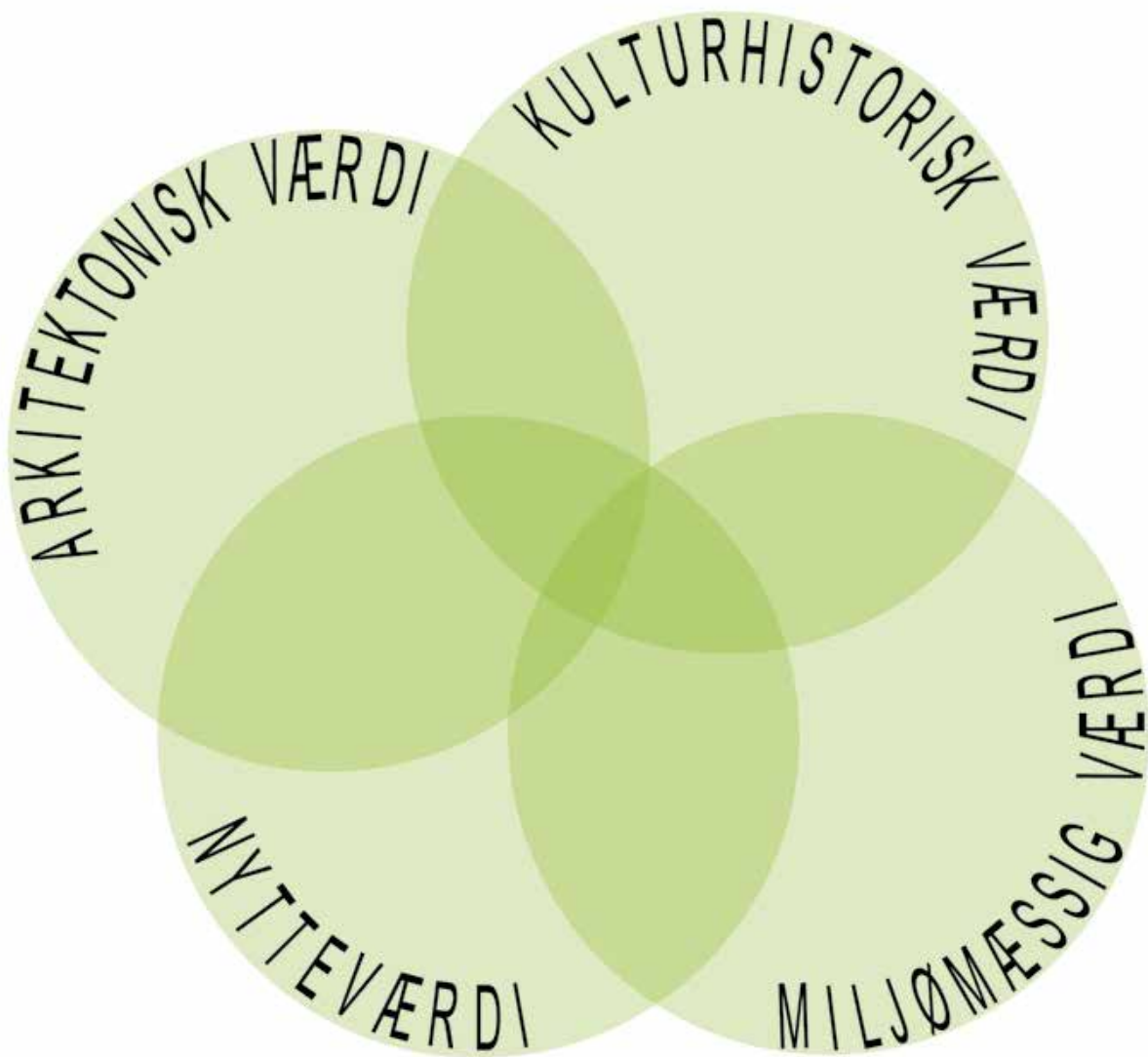

Forskellen mellem frembringelse af ny bygningsmasse og konvertering af eksisterende bygninger.

Konvertering og bevaring

Det, jeg søgte efter i arbejdet med afhandlingen, var ikke, *hvorfor* vi konverterer og bevarer bygninger, men *hvordan* vi gør det i dag. Forskningsspørgsmålet

lød derfor som følgende; *Hvorledes kan arkitektoniske kulturarvs værdier formidles forud for og efter endt konvertering for derved at kunne vurdere, i hvor høj grad de er ført videre?*

Værdiforskydningsmodellen.

Begrebsapparat

Kulturhistorisk værdi

Arkitektonisk værdi

Miljømæssig værdi

Nytteværdi

Værdiforskydningsmodellens begrebsapparat.

Værdiforskydningsmodellen kan som operationel model indgå i hele processen.

Afhandlingen er resultatet af en undersøgende forskningsproces, der er baseret på en vekselvirkning mellem en praktisk del, som har været casestudier,⁶ og en teoretisk del, som har bestået af studier af eksisterende metoder til værdisætning. Den proces har affødt *værdiforskydningsmodellen*, som kort præsenteres i det følgende.

Værdiforskydningsmodellen

Modellen består af fire cirkler, der repræsenterer fire udvalgte arkitektoniske kulturarvsværdier. Ved at cirklerne kan overlappe, trækkes væk fra hinanden, forandres i dominansforhold og interne relationer kan den fleksible model illustrere værdiernes forskydningsforhold, for eksempel i en konvertering. Værdiforskydningsmodellen kan ses som et supplement til de øvrige arkitektfaglige redskaber. Først vurderes værdiernes relationer til hinanden, derefter visualiseres værdierne i forhold til hinanden. Figuren, som

modellen danner, skal derefter, på baggrund af en fortolkning, suppleres af en tekst.

Værdiforskydningsmodellens begrebsapparat

Værdiforskydningsmodellen består af tre udvalgte elementer fra SAVE-metoden:⁷ Det er bygningens arkitektoniske værdi, dens kulturhistoriske værdi og dens miljømæssige værdi – alle tre anvendelige og relevante i beskrivelsen af en avlsbygningens arkitektoniske kulturarvsværdier. I bestemmelsen af den *kulturhistoriske værdi* indgår der vurderinger af, om bygningen repræsenterer lokal byggeskik, en særlig stilperiode, vurderinger omkring dens sjældenhed, eller om den formidler en håndværkstradition. Der kan knyttes historiske symbolværdier til bygningen, hvis den har været beboet af en særlig historisk person. Og hvis bygningen „fortæller“ noget om en bestemt samfundsgruppes boligtype eller afspejler tekniske innovative løsninger.⁸

En bygnings miljømæssige værdi omfatter en vurdering af bygningens betydning for den helhed eller det miljø, den indgår i. Bygningen kan for eksempel være en del af et større bygningsanlæg eller være placeret særligt i forhold til landskabet.⁹

I begrebet *arkitektonisk værdi* ligger en vurdering af bygningens proportioner, facaderytme, samspil mellem form, materialevirkning og funktion samt den arkitektoniske bearbejdningsgrad. Derudover er det en vurdering af, om bygningen er et særligt godt eksemplar af en given bygningstype.¹⁰ Den *arkitektoniske værdi* gælder ikke kun arkitekttegnede bygninger, men også det traditionelle egnstypiske byggeri. Værdien kan vurderes i forhold til bygningens oprindelige udtryk eller til det udtryk, der er tilstræbt ved en senere ombygning. Vurderingen vil altid tage udgangspunkt i den aktuelle fremtræden og omhandler primært arkitekturens æstetiske værdier.¹¹

Det fjerde begreb, *nytteværdi*, er inspireret af svenske Svante Beckman.¹² Det introduceres, fordi den bygningsmæssige kulturarv bliver formidlet gennem de originale medier, nemlig bygningerne, hvor det er afgørende at tænke fremadrettet og se både den fortidige, den nutidige og den fremtidige nytteværdi som et potentiale for en genanvendelse. Nytteværdi kan tillægges forskellige betydninger. Den kan have karakter af en brugsorienteret tilgang til bygningerne, eller den kan rumme dels en økonomisk, dels en byggeteknisk vinkel. Derudover har bygningens geografiske og demografiske placering i forhold til at tiltrække brugere også indflydelse på nytteværdien.

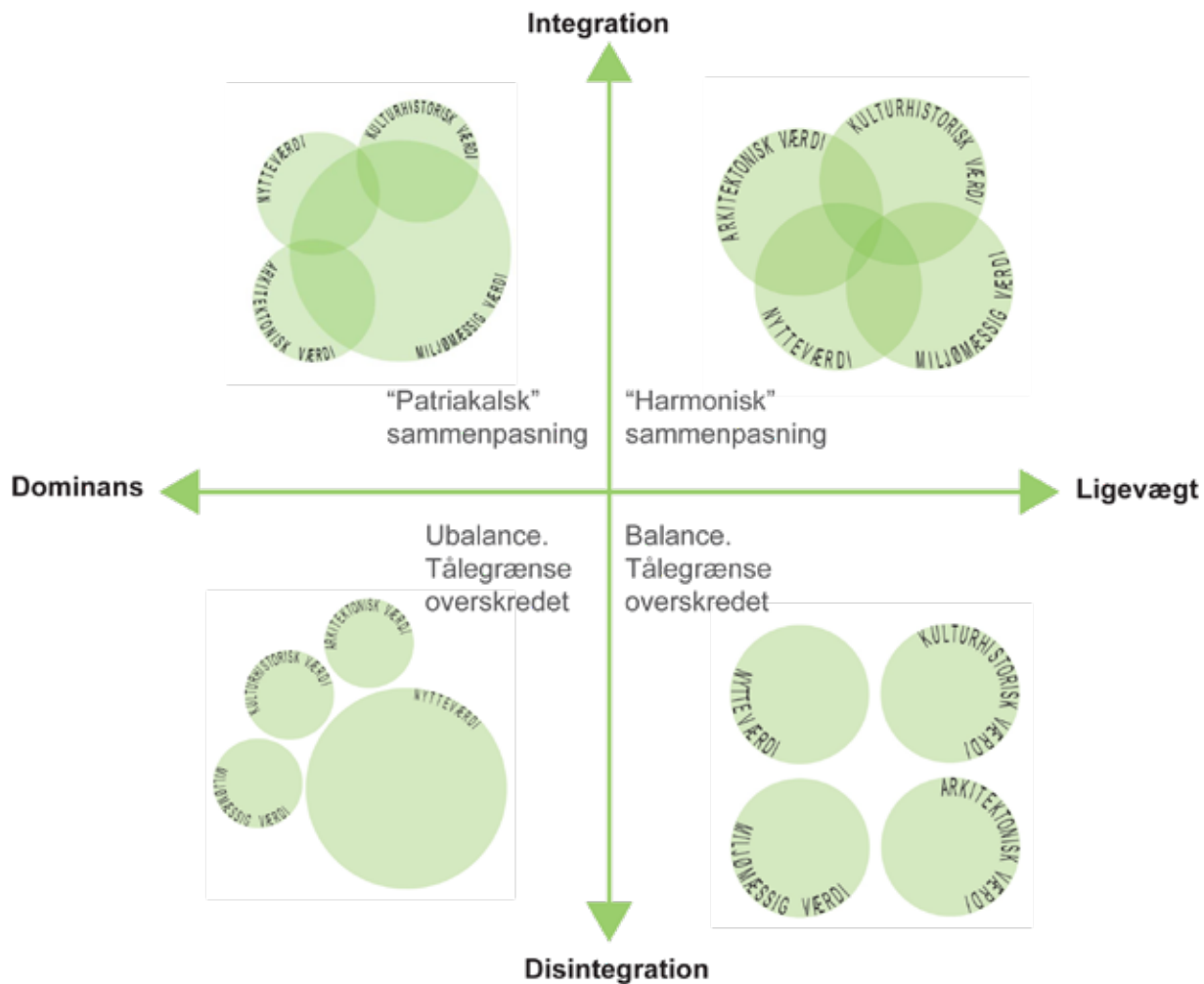
En operationel model

Jeg anser *værdiforskydningsmodellen* som et operationelt redskab. Den kan bruges som analyseredskab til at identificere værdierne med, som et vurderingsredskab til at differentiere værdierne med og endelig som designredskab til at henlede opmærksomheden på de prioriterede værdier i den arkitektoniske intervention. Jeg foreslår begrebet *værdiforskydning*, fordi det peger fremad. Det kan betragtes som en form for prioritering for en øget værdioptimering. Der ligger altså en handling eller en forandring samt en bevægelse i ordet *forskydning*, som understøtter det aktive element.

Hvis en værdi vægtes lavt, gøres dens cirkel lille i modellen, vægtes den højt, gøres den stor. Cirklernes overlap illustrerer sammenhænge mellem værdier, der kan være tæt integrerede. Værdierne vil som oftest have et tilhørsforhold til hinanden og hænge mere eller mindre sammen i forskellige formationer.

Cirklerne er udfyldt med den grønne farve for at fremhæve værdiernes repræsentation. Med de transparente cirkler bliver de forskellige integrerede værdier visuelt fremhævet. Det er som oftest der, hvor værdierne er integrerede, der sker forskydninger. Det kan være vanskeligt at adskille værdierne og se dem isoleret, og formidlingen af integrationerne er derfor den største styrke ved værdiforskydningsmodellen.

Med cirklerne bliver det tydeliggjort, om en værdi er større end eller mindre end en anden, eller om den har ændret betydning. I tilfælde, hvor tålegrensen¹³

På x-aksen kan der være én cirkel, der dominerer de andre. I det modsatte tilfælde kan der forekomme ligevegt mellem cirklerne. På y-aksen udtrykkes større eller mindre grad af sammenpassede værdier.

er overskredet, trækkes den pågældende cirkel væk fra formationen, hvilket er et tydeligt træk, der klart formidler, at værdien er valgt fra eller fjernet.

Der kan være fire selvstændige typer af relationer mellem værdierne, og så kan der forekomme forskellige kombinationer heraf. De kan sættes op som x- og y-akser, hvor: x-aksen repræsenterer relationer, der udtrykker et dominans-><ligevægt-forhold. Og y-aksen repræsenterer relationer, som udtryk for større eller mindre grad af integration.

Ud over de arkitektoniske kulturarvsværdier er der mange andre faktorer, der spiller ind i designprocessen: Bygherren og eventuelle brugere har nogle ønsker og krav, og bygningen spiller en rolle, da den kan lægge op til bestemte funktioner. Dens tilstand og geografiske placering er her væsentlige faktorer. Endelig har rådgivers og entreprenørs erfaringer og visioner, den økonomiske ramme for projektet, de lovgivningsmæssige krav og eventuelle eksterne interesser, eksempelvis fra lokalsamfund eller myndigheder, betydning.¹⁴ Alle disse interesser skal samles i designprocessen, og her er kommunikation mellem parterne

og aflæsning af bygningens værdier væsentlig. Nogle interesser kan pege bagud mod bygningens udgangspunkt, mens andre interesser peger mod bygningens fremtidige nytteværdi. I denne kompleksitet håber jeg, at *værdiforskydningsmodellen* kan bidrage til at kvalificere beslutningerne.

Formidling af arkitektoniske kulturarvsværdier

Intentionen med *Værdiforskydningsmodellen* har været at kvalificere værdisætningen og formidlingen af arkitektoniske kulturarvsværdier både i relation til bygningerne og imellem de involverede parter i designprocessen med henblik på at inddrage arkitektoniske kulturarvsværdier i både analyse-, vurderings- og designprocesser fremover. Jeg er bevidst om, at *Værdiforskydningsmodellen* ikke automatisk sikrer en vellykket designproces. Meget andet spiller også ind. Der må tillige fortsat ydes en indsats for at forbedre vores metoder, og jeg håber, at dette bidrag kan opfordre til en fortsat diskussion af formidlingen af arkitektoniske kulturarvsværdier.

Noter:

1. Når en bygning konverteres, bliver der i højere grad end ved en restaurering ændret ved bygningens form, og bygningen bliver ofte indrettet til en ny funktion.
2. Steen Kyed, afdelingschef, Kulturministeriet. Fra oplægget: „Hvad vil staten med kulturarv?“ Ved restaureringsseminar 27.1.2011, Arkitektskolen Aarhus.
3. Dansk Center for Herregårdsforskning http://www.herregaardsforskning.dk/Hvad_er_en_herregaard.html kons: 14/4 2011.
4. Fakta fra arkitekt og landskonsulent Kræn Ole Birkkjær, Dansk Landbrugsrådgivning, Landscenteret.
5. Algreen-Ussing, Gregers (2006) s. 8.
6. Jeg fulgte processen med konvertering af avlsbygninger på de tre herregårde Gram Slot, Nørre Vosborg og Rosenholm Slot.
7. Kulturarvsstyrelsen, Stenak, M. (red.) *SAVE – Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi*, (2011), København, Kulturministeriet. *SAVE = Survey of Architectural Values in the Environment*. Den første vejledning i *SAVE* udkom i 1992: Algreen-Ussing, Gregers, Grethe Silding, Allan de Waal: *Byens træk: om by- og bygningsbevaringssystemet SAVE*. København, Miljøministeriet, Planstyrelsen. *SAVE*-metoden er bl.a. udviklet med henblik på værdisætning af enkeltbygninger.
8. Kulturarvsstyrelsen, Stenak, M. (red.) (2011).
9. *Ibid.*, s. 36.
10. *Ibid.*, s. 34.
11. Bech-Nielsen, G. (1997), s. 27.
12. Beckman, S. (2003), s. 9.
13. Tålegrænse: Pedersen, E.K. (2003) Fisker, Kjeld (2002) s. 16.
14. Fisker, Kjeld: „Fra planlægning til udførelse“ i Sociale og bygningsmæssige forudsætninger, Kroghs Forlag, Hæfte 1 i serien Boligbyggeri for ældre, 2002, s. 16.

Litteraturliste:

Algreen-Ussing, Gregers: *Kanon og sigtekorn. Et charter fra Kraków*. Kunstakademiets Arkitektskole. 2006.

Bech-Nielsen, G. *SAVE – Survey of Architectural Values in the Environment. En kritisk analyse*, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. 1997.

Beckman, S.: „Kulturarvens væsen og værdi - synsmåder på kulturarven“ i: Pedersen, E. K. (red.) *Atlas - quo vadis? Seminar om kulturmiljø*, Kulturarvsstyrelsen. 2003.

Fisker, Kjeld „Fra planlægning til udførelse“ I: *Sociale og bygningsmæssige forudsætninger*, Kroghs Forlag, Hæfte 1 i serien Boligbyggeri for ældre. 2002.

Kulturarvsstyrelsen Stenak, M. (red.): *SAVE - Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi*, Kulturministeriet, København. 2011.

Pedersen, E.K., „*Gårdens bygninger – rehabilitering og revitalisering af fredede gårdbygninger*“. 2003.